

Compromís òntic i relativitat ontològica

La major part dels escrits filosòfics del professor Quine menen a l'ontologia, entesa com una resposta a la qüestió «sobre el que hi ha». La tradició metafísica ha situat la investigació ontològica en un context de justificació: es tractava d'esbrinar per què hi havia boscos en compte de deserts desolats. El tomb que Quine dona a l'ontologia consisteix a plantejar-se una qüestió prèvia i a ajustar els termes del plantejament. La qüestió «què és el que hi ha?» se situa en un context de decisió —«decisió òntica», ha estat anomenada per Quine— més que no en un context de justificació. Aquesta distinció marca ja el sentit de la resposta: quan es tractava de justificar el que hi ha, calia recórrer a explicacions causals; quan es tracta de decidir sobre el que hi ha, el que importa és precisar els criteris de la decisió. Quine ha formulat el criteri de decisió en la seua coneguda proposició «ser és ser el valor d'una variable», proposició a la qual caldria afegir una clàusula que explicités la relativitat a un llenguatge: «ser és ser el valor d'una variable respecte d'un llenguatge donat L al qual pertanyen els enunciats en què intervé la variable». Aquesta proposició, o una de semblant, podria ser la formulació de la tesi quineana del compromís òntic, un tesi que adquireix ple desenvolupament al si de la teoria més general de la relativitat ontològica.

S'ha dit que, pel que fa a la tesi de Quine de la relativitat ontològica, el problema és arribar a «una interpretació que

navegue amb èxit entre els extrems de l'absurd i la veritat trivial» (Teller 1971, p. 380). Trobe que la tesi de Quine és tan lluny d'ambdós extrems que aquesta navegació interpretativa no corre el mínim perill d'encallar, si no és per la manca de perícia del pilot. El que passa és que, en la tesi de la relativitat ontològica, conflueixen una bona part de les anàlisis semàntiques i lògiques de Quine: el rebuig del dogma de la distinció analític/sintètic, les consideracions holistes de la teoria, les dificultats de la traducció radical, l'opció metodològica de la traducció a un llenguatge canònic, la teoria lògica de la quantificació, etc. Això fa que, en la consideració de la relativitat ontològica, s'entrecreuïn diversos aspectes que són difícils d'aïllar. Malgrat la dificultat, i conscient de les limitacions que això comporta, intentaré d'aïllar alguns d'aquests aspectes amb la finalitat de permetre'm uns quants suggeriments crítics i el plantejament d'algunes qüestions la solució de les quals, en l'obra del professor Quine, no acabe de veure-hi clara. Aquestes qüestions versaran sobre (I) el compromís ontic i (II) la relativitat ontològica.

I

El mecanisme metodològic que dóna suport a la tesi del compromís ontic és l'eliminació dels termes singulars (i, és clar, també dels generals) de la seua posició de subjectes i la seua conversió en predicats; per tant, només resten en posició purament referencial les variables. Aquest mecanisme no fa sinó dur a les últimes conseqüències la teoria russelliana de les descripcions. Però la tesi de Russell tenia dues característiques importants: (1) va nàixer amb la finalitat de resoldre el problema de la manca de referència del subjecte i com a resposta a les tesis platonitzants que postulaven per a aquests casos subsistències o algun tipus d'entitats estranyes; i (2) aquesta teoria adquireix en Russell desenvolupament filosòfic al si de l'atomisme lògic, que fa descompondre les proposicions moleculars en les seues corresponents atòmiques als subjectes de les quals són als únics a què correspon, pròpiament, referència.

La metodologia quineana d'eliminació dels subjectes gramaticals, afirma (1) i es desentén de (2): la síntesi que proposa Quine entre perifèria empírica i interanimació holista de les sentències evita la reducció atòmica. Pel que fa al problema de la manca de referència, aquesta qüestió continua motivant la tesi quineana, tal com es palesa en les seues constants anàlisis d'enunciats com ara «Pegàs no existeix» i d'altres de semblants. En Quine, però, la tesi respecte dels elements referencials del discurs ultrapassa ja aquests límits per obrir-se a un replantejament del problema de la referència: els elements referencials del llenguatge són els pronoms o, si parlàvem d'un llenguatge formal, les variables. Així doncs, tots els noms passen a ser predicats i el problema ontològic es redueix a l'admissió d'aquells individus que, com a valors de variables, fan vertaders els enunciats. O, altrament dit, el camp de referència d'una variable són els individus que satisfan els predicats d'aquesta variable. Això implica que els individus han de ser reconeguts pels predicats, i el mateix Quine diu en aquest sentit que «podem afirmar que el que aprenem per ostensió, per confrontació directa, mai no són noms, sinó només predicats» (Quine 1962c, p. 295). Els predicats no tenen posició referencial, però són els que defineixen el camp de valors de les variables. Comptat i debatut, això vol dir, doncs, de moment, que coneixem les coses per les seues característiques.

Admetrem que això és així. Direm, doncs, que si l'enunciat «alguns conills són grisos» és un enunciat del nostre llenguatge, llavors aquest enunciat ens compromet a admetre l'existència d'aquells individus que satisfacen el predicat «conill» i el predicat «gris». La càrrega de la referència, segons Quine, rau en les variables; però com identifiquem el domini dels valors que fan vertader aquest enunciat? La quantificació ens dirà si són tots o alguns dels valors de la variable els que fan vertader l'enunciat, però són els predicats els que no només estableixen els límits d'aquest univers, sinó que a més em permeten de distingir-ne un a un els elements.

Vegem-ne un altre exemple: «existeix aquesta taula». La seua traducció canònica seria « $\forall x$ (x és taula)» (o, si es vol, « $\forall x$ ($x = a$)», sent « $= a$ » equivalent a «és aquesta taula»).

L'objectiu de Quine en enunciats d'aquest tipus és el d'evitar els problemes que plantegen enunciats com ara «Pegàs no existeix» (i en general aquells enunciats en què manca la referència del subjecte). Si deixàvem de banda, però, aquest tipus d'enunciats la solució dels quals, en termes generals, rau a no considerar l'existència com a predicat, i ens centràvem en la forma positiva dels enunciats d'existència que són l'expressió més genuïna del compromís òntic, quins avantatges té la forma canònica en què els noms referents han passat a la posició de predicats? La forma canònica « Vx tal que x és taula» podria alhora ser parafrasejada, si tenim en compte que les variables fan la funció dels pronoms, així: «hi ha un allò tal que allò és taula», és a dir: «allò és una taula». Quins criteris tindríem per fixar el valor de la variable « x » o del pronom «allò»? No se m'acut cap altre criteri que el criteri que hem après per a l'ús correcte de «taula» (sia la seua denotació, sia la seua significació estimulativa, o qualsevol altra cosa, juntament amb les regles i l'esquema conceptual del llenguatge), val a dir, la referència del terme «taula»; cal fer notar que es tracta d'un terme de referència dividida i que «com a tal —segons que afirma el professor Quine—, no pot ser après sense aprendre el seu principi d'individuació» (Quine 1969, p. 31 [1974, p. 49]), un principi que no es pot aprendre per pura ostensió.

Deixem de banda els problemes de les relacions entre el principi d'individuació i l'ostensió, i centrem-nos en el problema de la referència de les variables. Què vol dir «valor de la variable x » que fa vertader l'enunciat «hi ha un x tal que x és aquesta taula»? Vol dir simplement referència individual del terme «taula», perquè es tracta, torne a dir, d'un terme de referència dividida. Una vegada més, podem dir que el valor d'« x » o d'«allò» serà donat per la referència del predicat, el qual, malgrat no ser en posició referencial, és l'únic que és referent. Qui especifica els objectes de referència, en cas que aquesta especificació siga possible —però això són figues d'un altre paner—, són els predicats, sia de referència individual sia de referència dividida, és a dir, els noms comuns o propis. Quina diferència hi ha, doncs,

entre el fet de dir «ser és ser el valor d'una variable» i dir «ser és ser l'objecte de referència d'un nom»?

L'eliminació de termes singulars mitjançant els expedients de canonització té, sens dubte, l'avantatge d'aclarir les ambigüitats de la remissió pronominal que molt sovint es plantegen en el llenguatge ordinari. Però la causa d'aquestes ambigüitats rau precisament en la dificultat d'establir a quins noms es refereixen els pronoms, amb la qual cosa es fa palès que la referència dels pronoms està determinada per la dels noms. Quina diferència hi ha, doncs, entre admetre que la clau del compromís òntic es troba en la referència de les variables, dels pronoms, i admetre que aquest compromís es dona en la referència mateixa dels noms? El que tracta de dirimir la tesi del compromís òntic, diu Quine, no és «la real situació ontològica, sinó el compromís, la implicació ontològica d'un discurs. El que hi ha al món no depèn en general del nostre ús del llenguatge, però sí que en depèn, d'aquest, el que puguem dir que hi ha.» (1962, p. 154). Pense que la implicació ontològica d'un discurs és donada en l'ús dels seus termes referents, siguen de referència unitària, dividida o termes de massa. I és clar, d'altra banda, que aquest compromís es dona només quan els noms són usats referencialment, la qual cosa no passa en els anomenats contextos referencialment opacs.

En un epígraf titulat «El pronom com a únic substantiu», en *El sentit de la nova lògica*, deia Quine que «el pronom (...) esdevé l'únic camí de referència a l'objecte» i que «el contacte entre els objectes i el llenguatge es concentra en el pronom» (1958, p. 132); però, com pot ser el pronom l'únic contacte entre els objectes i el llenguatge si el pronom és referencialment indeterminat, llevat que la seua referència estiga fixada pel nom? En *Paraula i objecte* es parla de la «referència transeünt» dels pronoms, o paraules indicadores, però aquesta inestabilitat de la referència obeeix a la incapacitat de fixar la referència per ells mateixos i a la consegüent necessitat d'un nom-antecedent que l'especifique: «Un pronom —es diu en *Paraula i objecte*— pot així, doncs, ser considerat com una breu descripció singular l'antecedent gramatical del qual és un altre

terme singular referent al mateix objecte (si n'hi ha)...» (Quine 1968, p. 115).

Pel que fa a la referencialitat dels termes generals, Quine fa notar que no està determinada per la paraula mateixa, perquè, per exemple, «gos» pot ser el nom propi d'una espècie animal o un terme general vertader de cadascun dels individus (és a dir: un terme general de referència dividida) (Quine 1969, p. 93 [1974, pp. 123-124]); en aquest cas, la referencialitat del terme seria determinada pels valors de les variables que farien vertader l'enunciat. Trobe, tanmateix, que fins i tot en aquests casos la determinació del rang de valors de les variables serà decidida per la interpretació que es faça del terme general, i aquesta interpretació, alhora, dependrà dels predicats que intervinguen en el context, segons que es tracte de predicats que convinguen a l'individu gos o a l'espècie gos.

Hi ha unes altres zones del discurs, no gensmenys, en què els valors de les variables sí que expliquen el compromís òntic del discurs. Són zones d'un més alt nivell teòric en les quals la identificació d'objectes, els mecanismes d'individuació, perd terreny en favor de la definició teòrica del terme. Termes com ara «pedra» o «arbre» són eminentment referencials, són termes que, en opinió de Quine, porten incorporat en el seu ús el principi d'individuació; altrament, termes com ara «àtom» o «electró» no són tan directament referencials. Són termes que reben una definició al si de la teoria i que s'usen en les hipòtesis teòriques que pretenen d'explicar fenòmens observables. Quant a aquests termes, la discussió dels metodòlegs respecte de l'existència o inexistència dels seus respectius objectes referencials pot cloure's amb la tesi quineana de la decisió òntica: el fet que hi ha àtoms, electrons o nombres primers és postulat per les teories respectives, però que hi haja electrons només vol dir que hi ha un tipus d'entitats, siguen quines siguen, l'estructura i el comportament de les quals és determinat per la seua definició teòrica. Dit d'una altra manera: el terme «electró» és una abreviatura de la seua definició, i només el sap usar correctament qui en coneix la definició (la qual cosa no és el meu cas), atès que aquests termes no s'apre-

nen referencialment. Els electrons no són identificables com a individus aïllats, són descriptibles al si de la teoria i, si aquestes descripcions funcionen al si de la teoria, llavors és clara la conclusió que hi ha alguns x que satisfan aquesta descripció, o que la teoria es compromet a admetre l'existència d'aquests x . Però el terme «taula», tot i ser un terme general, és directament referencial, serveix per identificar individus, té incorporat en el seu ús el principi d'individuació i el seu compromís referencial no depèn d'una definició formulada. Fet i fet, trobar-li una definició adient serà una tasca del lexicògraf molt posterior a l'ús referencial del terme.

He comparat intencionadament un terme teòric, «electró», manllevat a la teoria física, amb un altre terme, «taula», del llenguatge ordinari. És una idea prou estesa, tanmateix, i Quine hi ha insistit repetidament, que el llenguatge ordinari porta incorporada una interpretació teòrica de la realitat. Al meu parer, això és innegable, però cal matisar-ho. Per exemple, i pel que fa a la referència, és clar que al si d'una teoria científica algunes exigències nascudes de les funcions explicativa i predictiva de la teoria permeten la introducció de nous termes amb les seues conseqüents definicions que eixamplen l'univers d'entitats acceptades. Són permeses aquestes funcions al llenguatge ordinari?, les possibles funcions, si es pot parlar així, explicativa i predictiva que té el llenguatge ordinari, entès com a teoria, li permetrien la construcció d'unes noves definicions que comprometrien a eixamplar l'univers d'entitats? Crec que la resposta ha de ser negativa; en Quine, en canvi, hi ha pel que fa a això uns quants textos que em semblen una mica confusos. Diu a «Dos dogmes de l'empirisme»:

Introduïm amb raó conceptualment els objectes físics en aquesta situació [es refereix a l'esquema conceptual amb què prediem experiència futura en vista de l'experiència passada] perquè són mitjancers convenients, no per definició en termes d'experiència, sinó irreductiblement postulats amb un estatut epistemològic comparable als dels déus d'Homer. Jo, per la meua banda, com a físic llec que sóc, crec en els objectes físics i no crec pas en els déus d'Homer, i trobe un error

científic el fet d'orientar-ne la creença d'una altra manera. Però, com a fonament epistemològic, els objectes físics i els déus difereixen només en grau, no en essència. (Quine 1962, p. 79).

I a *Els mètodes de la lògica*, pel que fa a «la doctrina relativista segons la qual Cèrber existeix al món de la mitologia grega i no existeix al món de la ciència moderna», diu:

Això només és una forma buida, per bé que grandiloqüent, de dir, ni més ni menys, que els grecs creien en l'existència de Cèrber i que, si ens podem fiar de la ciència moderna, estaven equivocats. Els mites que afirmaven l'existència de Cèrber tenen valor estètic i rellevància antropològica, tenen a més a més estructures internes que poden ser assumides per les nostres lògiques normades; però resulta que els mites són literalment falsos i que dir això d'una altra manera és, curt i ras, obscurantisme. Si parlàvem seriosament, no hi ha més que un món i no hi ha ni hi ha hagut ni hi haurà una cosa com Cèrber. (Quine 1962c, p. 275).

Com és possible mantenir tan radicalment la inexistència dels ens mitològics i dir que la seua diferència amb els objectes físics és només una qüestió de grau?

No obstant això, hom pot afirmar, com fa Quine, que allò que en el llenguatge ordinari són termes teòrics són els mateixos termes que he anomenat directament referencials. Diu a *Paraula i objecte*:

Considerades, doncs, des del punt de vista de les irritacions superficials que esgoten els nostres indicis sobre el món extern, les molècules i tota la seua extraordinària nissaga es troben aproximadament en la mateixa situació que els objectes físics més comuns. La postulació d'aquelles coses extraordinàries no és més que una cridanera analogia de la postulació o del reconeixement de les coses ordinàries: cridanera perquè el científic les postula per raons conegudes i reconegudes, mentre que la hipòtesi de les coses ordinàries s'arrela en la prehistòria. (Quine 1968, pp. 35-36).

Tanmateix, com he afirmat fins ara, em sembla que hi ha una diferència fonamental entre «taula» i «molècula»; el segon terme sorgeix amb propòsits explicatius i predictius, i el primer sorgeix amb propòsits d'identificació i de classificació; en «molècula» la identificació dels individus a penes compta, i hi preval la definició descriptiva; en «taula» la identificació i la classificació, el reconeixement de l'individu o dels individus taula, és fonamental, i la seua definició descriptiva no és sinó una tasca de qui construeix el diccionari, una definició que, com afirma Quine, es basarà en els usos efectius del terme que facen els parlants. La definició de «molècula» estipula el seu ús; la definició de «taula» s'obté del seu ús.

Una altra matisació pel que fa a la consideració del llenguatge ordinari com a llenguatge teòric hi té alguna cosa a veure amb el problema de la simplicitat de la teoria. Per a Quine, el llenguatge comú, o, si es vol, l'esquema conceptual que comporta, obeeix a raons de simplicitat:

L'esquema conceptual fisicalista simplifica la nostra exposició de l'experiència perquè miríades d'esdeveniments sensibles s'associen amb els anomenats objectes singulars (...). Els objectes físics són entitats postulades que arrodoneixen i simplifiquen la nostra exposició de l'experiència, de la mateixa manera que la introducció dels nombres irracionals simplifica les lleis de l'aritmètica (1962, p. 45).

I en «Dos dogmes de l'empirisme» reitera que

epistemològicament, tots aquells [es refereix a les entitats microfísiques, a les forces, a les entitats abstractes de la matemàtica...] són mites amb la mateixa base que els objectes físics i els déus i per l'única cosa que els uns són millors que els altres és pel grau en què afavoreixen el nostre maneig de l'experiència sensible. (1962a, p. 80).

Cal destriar dos aspectes de la qüestió: d'una banda, el fet que hi ha una continuïtat entre els objectes físics comuns i les entitats teòriques, el fet que, segons Quine, «la ciència és una prolongació del sentit comú que consisteix

a inflar l'ontologia per tal de simplificar la teoria» (1962a, p. 80); i, d'una altra banda, el fet que la mateixa ontologia del sentit comú obeeix a raons de simplicitat. En el primer aspecte, no m'hi ficaré perquè queda al marge de la meua argumentació; i quant al fet que l'ontologia del sentit comú obeeix a raons de simplicitat, hi ha uns quants punts d'aquesta tesi que no em semblen clars.

1. Simplicitat, fins i tot entesa com a eficàcia per manejar el flux de l'experiència, implica comparació. Podem admetre, per hipòtesi, que dues teories científiques, o la teoria del sentit comú i la teoria física, siguem comparables entre si respecte de la seua simplicitat per explicar l'experiència, i en conseqüència respecte de la seua ontologia, però amb què hauríem de comparar el nostre llenguatge comú, amb la seua ontologia, per tal de decidir que aquest és més simple? Fins i tot en el cas que tingués sentit comparar el nostre llenguatge i la seua ontologia amb un altre possible llenguatge, com podríem decidir quin és més simple? En tot cas, la comparació i la decisió, si és que són possibles, caldria fer-les *des del nostre llenguatge*, ja que, com diu Quine, «si aconseguim de millorar la nostra comprensió del discurs ordinari sobre coses físiques, no serà per reducció a un idioma més familiar: no n'hi ha cap que ho siga» (1968, p. 17); i si això és així no sé en quin sentit es pot dir que el discurs ordinari sobre les coses físiques aconsegueix el criteri de simplicitat.

2. D'una altra banda, tampoc no és possible, des dels supòsits teòrics de Quine, plantejar-se la comparació entre llenguatges a fi d'establir-ne la simplicitat, atès que l'ontologia d'un llenguatge diferent del propi resulta inescrutable. Per dir, com fa repetidament Quine, que l'ontologia d'objectes físics resulta més simple per manejar el flux de l'experiència caldria comparar-la amb una altra ontologia, i, com que aquesta és inescrutable, si no es tractava d'un llenguatge artificial, la comparació no seria possible. Si l'ontologia del llenguatge d'un indígena, per exemple una ontologia d'estats momentanis en lloc d'objectes, que és un dels casos que Quine contempla en la seua anàlisi del problema de la traducció radical, no ens és accessible, difícilment podríem

comparar aquell llenguatge i el nostre per tal de detectar la respectiva simplicitat d'ambdós llenguatges quant a conceptualitat de l'experiència.

3. A més a més, Quine tracta l'ontologia d'objectes físics del llenguatge ordinari com gairebé inherent a la condició humana: «La teoria —diu— pot ser deliberada, com ara un capítol de química, o pot ser una segona naturalesa, com passa amb la immemorial doctrina dels objectes físics perdurables i de mitjana dimensió» (1968, p. 25), i en una altra ocasió diu que «parlar del motiu o dels motius de l'arcaica i inconscient hipòtesi dels objectes físics ordinaris fóra com discórrer sobre els motius de ser humà o mamífer...» (1968, p. 36). Com és, llavors, possible de referir-se al principi de simplicitat com un motiu d'aquesta teoria?

No crec, en conseqüència, que el criteri de simplicitat, que pot acomplir un important paper en la construcció de teories científiques, pugui ser aplicat a la teoria dels objectes físics ordinaris que és la teoria que expressa el llenguatge comú.

II

Hem vist alguns aspectes relatius a la tesi quineana del compromís òntic: la referència dels pronoms i la consideració de teoria que té en Quine el discurs sobre objectes físics comuns. Però aquesta consideració de les entitats com a valors de variables, que ens ha dut a considerar el compromís òntic del discurs, implica també que les entitats amb què un discurs es compromet només són relativament a aquest discurs, a aquest llenguatge. Dit en termes aforístics, ser és ser relativament a un marc teòric. És la tesi de la relativitat ontològica.

Consideraré breument, només a nivell teòric, dos aspectes d'aquesta tesi: la inescrutabilitat de la referència i la relativitat de les qüestions ontològiques a una teoria de fons. Començaré per aquesta darrera qüestió.

En síntesi, la relativitat ontològica diu que la determinació de l'ontologia d'una teoria només és possible, o només té sentit, des d'una teoria de fons. Diu Quine:

Manca de sentit preguntar si, en general, els termes «conill», «una part de conill», «nombre», etc. realment es refereixen respectivament a conills, parts de conills, nombres, etc., i no a algunes denotacions enginyosament permutades. Manca de sentit preguntar això en termes absoluts; podem preguntar-ho amb sentit només relativament a algun llenguatge de fons. (...) El llenguatge de fons dóna sentit a la qüestió, però només un sentit relatiu; un sentit relatiu a ell, al llenguatge de fons. El fet de qüestionar-se la referència d'una manera més absoluta fóra com preguntar-se per la posició absoluta, o la velocitat absoluta, en comptes de per la posició o la velocitat relatives a un sistema de referència donat. (1969, pp. 48-49 [1974, p. 69]).

El que estableix, doncs, la relativitat ontològica és la negació del presumpte caràcter absolut de l'ontologia, atès que les qüestions ontològiques respecte d'un llenguatge L_1 es formulen en un llenguatge L_0 , i la resposta, en conseqüència, serà l'explicitació de l'ontologia d' L_1 en termes d' L_0 . Tot parafrasejant Quine, podem dir que l'especificació d'un univers del discurs es fa per reducció d'aquest univers a un altre.

La tesi de la relativitat ontològica presenta l'avantatge de dotar de sentit l'ontologia bo i trencant el setge neopositivista. El dilema que al nostre segle s'ha plantejat entre la plenitud de sentit i la manca de sentit de les qüestions ontològiques es resol en Quine amb la relativitat de l'ontologia, la qual, lluny de ser una concessió al sincretisme, podria ser considerada, si m'és permesa una parafrasi hiperbòlica de Kant, un mètode per introduir l'ontologia en el camí segur de la ciència.

El problema que em planteja la tesi de la relativitat ontològica és, una vegada més, el de la seua aplicació al cas del llenguatge quotidià: des de quin llenguatge de fons podríem preguntar-nos per l'ontologia del nostre llenguatge comú? Quine no tem el regrés a l'infinit en les qüestions ontològiques, atès que l'eixida és la renúncia al caràcter absolut de l'ontologia: la temença a la infinitud del regrés rau en la necessitat de cercar un punt absolut de suport, però si hom

renuncia al caràcter absolut de l'ontologia i s'afirma que «el que té sentit no és dir quins són els objectes d'una teoria, absolutament parlant, sinó com una teoria d'objectes és interpretable o reinterpretada en una altra» (Quine 1969, p. 50 [1974, pp. 70-71]), llavors el problema del regress a l'infinit deixa de ser esverador.

No és, doncs, la temença al regress a l'infinit que em fa preguntar-me pel llenguatge de fons des del qual indagar l'ontologia del llenguatge matern, sinó que no em resulta possible d'imaginar un llenguatge respecte de l'univers del discurs del qual pogués explicitar-se l'univers del discurs del llenguatge comú. En general, les qüestions relatives a l'ontologia del discurs ordinari es formulen des del mateix llenguatge quotidià. Són relatives, sens dubte (fóra ingenu pretendre d'absolutitzar l'ontologia del sentit comú), però relatives al mateix llenguatge per l'ontologia del qual es pregunta: la pregunta per l'existència de pedres i de conills, en cas que es formule, només pot fer-se des del mateix llenguatge de què aquests termes són elements. Fóra més sensat, potser, dir que aquesta qüestió no es formula, o no se la formula el parlant, i això perquè l'ontologia del nostre llenguatge familiar ens és donada amb el mateix llenguatge: aprendre el llenguatge matern és un i el mateix procés que aprendre'n l'ontologia. Pot formular-se-la el traductor, però això és un altre compte ja que ací no es tracta d'especificar una ontologia, sinó d'indagar una ontologia ja especificada. Com ja he dit en una altra ocasió, l'univers del discurs del meu llenguatge no el decidisc jo, sinó que hi pertanc, a ell, per la meua partida de naixement, pel meu aprenentatge del llenguatge (Blasco 1973d, p. 193).

Quine reconeix que «en la pràctica acabem el regress del llenguatge de fons, en la discussió de la referència, tot acceptant la nostra llengua materna i prenent-ne les paraules en el seu valor nominal» (1969, p. 49 [1974, p. 70]). Crec que no es tracta merament d'una qüestió pràctica; acabem ací perquè no podem continuar endavant, perquè el nostre llenguatge sobre objectes físics comuns és com una *segona naturalesa nostra*, segons un text ja citat. I en *Ontological Relativity* afegeix que «té sentit parlar de teories subordina-

des i de les seues ontologies, però només relativament a una teoria de fons amb la seua ontologia *primitivament adoptada* i últimament inescrutable» (1969, p. 51 [1974, pp. 71-72]; la cursiva és meua). Així, doncs, el llenguatge ordinari implica un límit en el regrés ontològic, límit que no és només de naturalesa pràctica, sinó que s'arrela en la nostra condició «d'éssers humans o mamífers». Això no implica, itere, absolutitzar l'ontologia del discurs quotidià, però sí que implica el reconeixement d'un límit *natural* en el regrés ontològic.

Per a Quine, però, aquesta ontologia del discurs ordinari és no només «primitivament adoptada», sinó també «últimament inescrutable», la qual cosa ens col·loca en l'altre aspecte de la relativitat ontològica de què volia tractar: la inescrutabilitat de la referència. Atès que es tracta d'un problema que ha estat i que serà objecte d'unes altres comunicacions en aquest simposi, només em permetré unes consideracions de caire general.

Quine afirma que la referència és inescrutable, i també ho és el sentit (el problema del qual no és ja la inescrutabilitat, sinó el seu caràcter místic en tant que peça fictícia de museu). Però, tot i així, afirma, no hi ha llenguatge privat. Si el problema de la inescrutabilitat de la referència comença a ca nostra, al moment d'intentar comprendre l'ontologia referencial del nostre veí, resulta que la nostra comprensió del llenguatge del veí està ja basada en la traducció que fem d'aquell llenguatge al nostre, per bé que aquesta siga una traducció molt simple i còmoda basada generalment en la regla de l'homofonia. Això vol dir que la comunicació, en Quine, estarà sempre mediatitzada per la traducció, tan simple com es vulga, amb la qual cosa, si filàvem prim, un llenguatge seria directament intel·ligible només per a un únic parlant, per a la resta solament seria traduïble; traduïble al llenguatge propi de cadascú? No sé com fugir així de la privacitat del llenguatge.

Quine, però, afirma també que un terme de referència dividida, per exemple, s'aprèn amb el seu principi d'individuació. Això implica que el principi d'individuació és heretat, és après amb la mateixa estructura del llenguatge; pot dir-se, llavors, que pertany només a un parlant i que resulta

inescrutable quan es tracta d'uns altres parlants? Si la inescrutabilitat de la referència comença a ca nostra, tal com afirma Quine, com seria compatible això amb el fet que l'aprenentatge del llenguatge comença també a la nostra mateixa casa? Duta a les últimes conseqüències, la inescrutabilitat de la referència implicaria que el mateix aprenentatge seria traducció; altrament, com distingir l'aprenentatge de la traducció?, quan un infant deixaria de ser aprenent per ser traductor del llenguatge de la mare a la seua pròpia semàntica? I, com és possible entendre que l'aprenentatge siga ja una traducció? Quine diu que «la traducció homofònica està implícita en aquest mètode social d'aprenentatge» (1969, p. 46 [1974, p. 67]). El fet que l'homofonia siga una regla d'or de l'aprenentatge lingüístic no admet cap dubte, però que l'homofonia siga ja una traducció, amb tota la càrrega semàntica que això comporta, és el que no em sembla compatible amb el fet de l'aprenentatge, principalment en tractar-se, com ara, de llenguatge sobre coses físiques comunes. Fóra una altra cosa si el nostre llenguatge fos un llenguatge d'impressions sensorials, però sortosament no és aquest el cas.

Resposta de Quine a Blasco

En les primeres pàgines, el professor Blasco explica clarament i exacta l'essència de la meua actitud vers els termes singulars i l'existència. Quant a les pàgines ulteriors, haig de fer diverses objeccions o explicacions. La primera, pel que fa al seu exemple «existeix aquesta taula». Les variables funcionen com a pronoms, sí; però cal afegir que aquesta correspondència val només a les posicions de després del quantificador i no dins del quantificador. El mateix quantificador, inclosa la seua variable, es llegeix «hi ha quelcom tal que» en el cas existencial i «tot és tal que...» en el cas universal. La traducció canònica de «existeix aquesta taula» correspon llavors a les paraules «hi ha quelcom tal que allò és aquesta taula» (deixant de banda la qüestió ulterior dels adjectius demostratius).

Fins ací pel que fa a polir la paràfrasi. Quant a la tesi avançada per Blasco en aquestes pàgines, l'accepte: mentre que el que hi ha és l'agregat dels valors de les variables, són més aviat els predicats que ens ensenyen quins són aquests valors. Blasco fa notar, amb raó, que és només aprenent el principi d'individuació de «taula» com aprenem quins valors ha d'admetre la variable «allò» per tal que siga vertadera la sentència «hi ha quelcom tal que allò és aquesta taula». En compte de dir «ser és ser el valor d'una variable», podem dir igualment «ser és ser denotat per un terme general», ço és, «ser és satisfer un predicat». Aquesta formulació és encara més còmoda perquè es deixa aplicar directament a sistemes escrits en l'estil que prescindeix de variables per l'ús de functors de predicats. (Vegeu el meu *Algebraic Logic and Predicate Functors*, Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1971, p. 25). M'he estimat més de basar la formulació sobre la variable sols d'acord amb el paper central de la variable en la lògica neoclàssica. Des d'aquest punt de vista, la noció de terme general o de predicat és derivada. Definesc el terme general o el predicat com allò que s'aplica a una variable per a formar una sentència oberta.

Podem, doncs, formular el criteri ontològic tot referint-nos sia a les variables sia als termes generals. Però aquesta indiferència de formulació no es fa extensiva, és clar, als termes singulars: ser no és ser designat per un terme singular. Hi ha coses no designades per cap terme singular. A més a més, hi ha, inversament, els termes singulars sense objectes. Per això he suprimit els termes singulars, llevat de les variables.

Blasco suggereix que la referència d'un pronom, val a dir, el seu valor, està determinada pel nom que fa d'antecedent gramatical del pronom. Però això passa només en els usos prescindibles de pronoms: usos en què el pronom pot ser substituït pel nom. Es tracta d'allò que Geach anomena «pronoms de peresa». L'ús lògicament més seriós del pronom, en canvi, és aquell en què l'antecedent gramatical no és un nom normal, sinó un terme indefinit com ara «quelcom» o «tot». És en aquests usos que el pronom funciona com a variable. Hom pot veure fàcilment, per mitjà d'exem-

ples, que en aquestes posicions el pronom no es deixa substituir pel seu antecedent gramatical sense canviar el sentit de la sentència. La sentència vertadera «quelcom és quadrat i quelcom és redó» no equival a la falsa «quelcom és quadrat i allò mateix és redó». Els pronoms no són mers suplents dels noms; són més fonamentals que els noms. Peirce va escriure que fóra més exacte d'anomenar els noms «pro-pronoms».

El fragment que Blasco cita de *Paraula i objecte* (p. 115) tractava de pronoms amb aquests antecedents indefinits: «alguna cosa», «alguna taula», «qualsevol home». Vaig notar en aquell fragment que l'objecte indefinidament referit per l'antecedent continua sent referit pel pronom. Però la substitució de la variable per l'antecedent no és procedent.

Els dubtes de Blasco sobre la referència de variables, i de termes indefinits, desapareixeran si explique que faig servir la paraula «referència» en un sentit molt ampli per cobrir no només el que és designat per un terme constant singular, sinó també el que és denotat per un terme general o predicat i els valors d'una variable. (Vegeu *Des d'un punt de vista lògic*, p. 189). En uns altres fragments, cap a la meitat del seu assaig, Blasco sembla, en canvi, entendre «referència» en un sentit excessivament estret, tot restringint-la a l'ostensió.

Blasco pregunta, com d'altres lectors meus: «Com (...) mantenir (...) la inexistència dels ens mitològics i dir que la seua diferència amb els objectes físics és només una qüestió de grau?» El que és gradual no és la diferència dels ens mitològics amb els objectes físics; és més aviat la diferència de les maneres de postular-los. La gradualitat correspon al vessant epistemològic o metodològic. En el vessant ontològic, la diferència és absoluta: els objectes físics existeixen, els ens mitològics no (Vegeu «Posits and Reality», a *The Ways of Paradox* [1966]).

Pregunta, a més a més, com podem jutjar si la nostra ontologia és més simple que la d'un llenguatge exòtic, ja que aquesta és inescrutable. Responc que ho podem fer només relativament a un manual de traducció triat entre diversos possibles. Triat el manual, a més, podem jutjar només

d'acord amb les nostres normes de simplicitat. Tot i així, dubte que aquestes normes siguen molt parroquials. Algunes estructures han de semblar més complexes que unes altres des de qualsevol punt de vista. Cal no confondre la simplicitat amb la familiaritat.

Blasco fa notar, amb raó, que el principi de simplicitat no pot ser «motiu de l'arcaica i inconscient hipòtesi dels objectes físics ordinaris». Motiu no; factor sí, en la selecció natural que va produir la raça.

A les acaballes de la seua comunicació, Blasco ofereix un bon esbós de la meua noció d'una relativitat ontològica. Conclou amb dubtes respecte de com aquesta relativitat pot ser aplicada al llenguatge matern sense regrés vicíós. Jo diria que no s'aplica, llevat que intentem de traduir el llenguatge matern a un llenguatge ulterior. Però, continua Blasco, fins i tot el fet de quedar-se amb el llenguatge matern ja és fer una traducció homòfona. Bé, diguem-ho així; se segueix, doncs, que hem d'interpretar l'ontologia relativament al manual homòfon de traducció. Malgrat tot, aquesta nova interpretació de l'ontologia no fa més que identificar-la amb ella mateixa, sent la traducció homòfona una transformació idèntica o nul·la. És així com fineix la regressió.

Per què, pregunta Blasco finalment, considerar l'homofonia com a traducció? Només per consideracions de continuïtat, com a cas límit. Fins i tot amb compatriotes hem d'interpretar una paraula heteròfonament de tant en tant. Es veu així una gradació des de la traducció totalment radical fins a l'homofonia total.

Josep Lluís Blasco

La nau del coneixement

Edició a cura
de Jesús Alcolea i Xavier Sierra

editorial afers

Catarroja – Barcelona – Palma

2004

Director de la col·lecció
Agustí Colomines i Companys

És rigorosament prohibida, sense l'autorització escrita dels titulars del «copyright», sota les sancions establertes a la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics.

primera edició: març 2004
© hereus de Josep Lluís Blasco Estellés
© de les traduccions: Vicent Baggetto
© d'aquesta edició: Editorial Afers
apartat de correus 267
46470 Catarroja (País Valencià)
e-mail: afers@provicom.com
<http://www.provicom.com/afers>
disseny de la col·lecció: Rosa Muñoz
fotografia de la solapa: Empar Saràbia
imprès: Impremta Palàcios
Sueca (País Valencià)
ISBN: 84-95916-23-1
ISBN: 84-370-5903-8
dipòsit legal: V-1356-2004

Índex

Presentació	9
Nota editorial	13
Un jove filòsof analític	15
La recepció de la filosofia analítica a Espanya	17
Anàlisi categorial	33
Identificació d'individus	47
<i>Lògica materialista</i> de Galvano della Volpe	63
Lectures	75
Descartes i el fonamentisme epistemològic	77
Els límits de l'empirisme. A propòsit de Kant i de Russell	96
Solipsisme i transcendentalitat en el <i>Tractatus</i>	113
La teoria del coneixement en el <i>Tractatus</i>	124
El positivisme lògic	138
Wittgenstein: filosofia del llenguatge	159
Compromís òntic i relativitat ontològica	173
El sentit de l'ontologia en W. V. O. Quine	191
La nova epistemologia	203
Epistemologia empirista sense dogmes	205
Reflexions sobre el problema de la veritat	214
El sentit de l'epistemologia conceptual	225
Problemes epistemològics dels condicionants pre-lingüístics	240

T. S. Kuhn. Lògica o sociologia de la investigació científica?	261
Ciència i racionalitat	270
Mètode analític i transcendentalitat	275
Entre la raó teòrica i la raó pràctica	293
Joan Fuster i la Il·lustració	295
Reflexions crítiques sobre alguns problemes epistemològics del materialisme dialèctic	303
La llibertat de la raó	311
Poder, estat i identitat a la societat global	334
Epíleg: el futur de la filosofia	355
Què serà de la filosofia en el segle XXI?	357
Sir Karl R. Popper	363
Bibliografia de Josep Lluís Blasco Estellés	367
Referències bibliogràfiques	379
Índex onomàstic	395
Índex	399